

Makkai Béla

Trianon – „hol nemzet süllyed el...”

Trianon – “Where the Nation is Lowering”

Összefoglalás

Az első világháborút lezáró békerendszer hét részre darabolta az ezeréves Magyar Királyságot, s területének kétharmadával, magyar ajkú népességének egyharmadával jutalmazta a nemzeti önrendelkezés elve szerint életre segített szomszédjait. A nagyhatalmak a második világháború utáni rendezésben ezt a felelőtlen döntést kényszerítették ismét a vesztes oldalra sodródó s kollektív bűnössé tett magyarságra. Ennek a nehezen kiheverhető történelmi traumának az okait, eseményeit és az egész közép-európai régióra hátrányos hatásait foglalja össze a tanulmány, több évszázados perspektívában.

Kulcsszavak: mohácsi vész, föderalizmus, etnikai elv, trianoni békeszerződés, revizionizmus, kisantant, homogén nemzetállam, internacionalizmus, kisebbségvédelem, szomszédságpolitika, kettős állampolgárság

Summary

The regime that emerged with the peace treaties concluded after World War I chopped up the Kingdom of Hungary and rewarded its neighbours, helped to establish themselves on the basis of the principle of national self-determination, by giving them two-thirds of the country's areas and one-third of its Hungarian-speaking population. During the settlement that followed World War II, the great powers repeatedly forced this wanton decision upon Hungarians drifted to the losing side and held collectively responsible. The paper sums up the causes and events of this difficult-to-survive historical traumatism and its adverse impacts on the Central European region, in retrospect after more than a century.

DR. MAKKAI BÉLA CSc, egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem (b61makkai@gmail.com)

Keywords: the Battle of Mohács, federalism, ethnic principle, treaty of Trianon, revisionism, Triple Entente, homogeneous nation state, internationalism, protection of minorities, neighbourhood policy, double citizenship

A FELBOMLÁS OKAI

A Mátyás király korabeli magyar középhatalmat a halála után fellángoló belső ellentétek, az 1514. évi parasztháború s különösen az 1526. évi mohácsi csatavesztés alapjaiban rendítették meg. A török hódítás három részre szakította az országot. Magyarország területe kétszáz esztendőre hadszínterré változott.

Szakály Ferenc és Pálffy Géza megállapítása szerint a törököktől elszenvedett katonai vereség és hazánk feldarabolódása jelenti *a magyarság „első Trianonját”* (Pálffy, 2015). S csakugyan, innentől kezdve a közép-európai régió vezető népének sorsáról idegenben döntöttek (Bécsben, Isztambulban vagy Rómában). A magyarság gazdasági, szellemi és erkölcsi erőforrásait nagyhatalmi törekvések, politikai torzalkodások s főként a kétségbeesett önvédelmi küzdelmek emésztették fel. Az ország központi, síksági területei – a pusztítás, vérvesztés és elvándorlás következtében – elnéptelenedtek, miközben a Kárpátok védelmében élő nemzetiségek (szlovákok, ruszinok, románok) kevesebb veszteség árán vészelték át a szakadatlan háborúzást, s egészséges demográfiai növekedést mutattak; miközben folyamatos volt a török elől menekülő délszlávok és románok beáramlása. Az ország etnikai térszerkezetének átalakulását Bécs tudatos telepítési politikája tetőzte be, amelynek célja nem csupán az adóbevételek és a birodalom védelmi képességeinek növelése volt, de nyilvánvalóan a magyar nemesi alkotmány védelmében gyakorta felkelésekben, függetlenségi mozgalmakban megnyilatkozó „lázado magyarság” féken tartása is. E kettős folyamat eredményeként a török kiűzése (1718) után a magyarság saját országában egyharmados kisebbségbe szorult.¹ S a visszahódított területeken sem tudta megvetni a lábát, mert a bécsi udvar hatvan évre a magyarokat kitiltotta az ország hadisákmánynak tartott legtermékenyebb vidékéről. Ugyanakkor tömegesen telepítettek oda „megbízható” katolikus németeket,² s a déli határszakaszon megszervezett Határőrvidéken a szerb, horvát és román nemzet tagjai is számos kiváltságot nyertek. E megosztó politika kínált lehetőséget a peremvidékeken mind jobban elszaporodó, megerősödő *nemzetiségeknek saját nemzetépítési céljaik* kiérlelésére s majdan megvalósítására (Gulyás, 2012:217–224).

A 18. század végén jelentkező nemzeti ébredés a nacionalizmus és irodalmi romantika eszméitől segítve bontakozott ki a térségben. A nemzetiségek immár nemcsak demográfiai erejükre hivatkoztak,³ de egyenértékűségüket előkelő származásukkal is igazolni kívánták – saját eredetmítoszaik megalkotásával.⁴ Ebben az ábrándos dicsfényben a „harcos-erőszakos” magyarok mint „barbár ázsiai”⁵ jövevények jelentek meg, akik éket vertek a kulturált, „békés szlávság” homogén tömegébe. Bizonyára ezért is látnak napvilágot ebben az időszakban azok a politikai programok, amelyek Oroszországtól várják a szlávság egyesítését, illetve felszabadítását.⁶

A magyar köznemesség, amely politikailag a megyei közigazgatásban iskolázódott, a 18–19. század fordulóján szembefordult a dinasztia központosító szándékával. Közjogi küzdelme összefonódott az ország gazdasági-társadalmi modernizálásával. A reformkor hatalmas szellemi és erkölcsi energiákat szabadított fel. A politikai elit programjának legnagyobb hatású pontja volt a nemesi kiváltságok nagy részének (pl. az adómentességnek) önkéntes feladása és a *közteherviselés* meghirdetése, amely egy csapásra tömegbázist teremtett a nemzeti célok kivívásához. Valójában Bécs németesítő politikája ellenében a nemzetiségek érdekközösségben álltak a reformer magyarokkal, s példaként tekintettek rájuk – ugyanakkor ellenségként is, saját nemzeti karakterük meghatározása érdekében (Sokcsevits, 2004:131–154). Különösen, miután 1844-ben a latin helyett a magyar lett az ország hivatalos nyelve. A vetélytársává váló nemzetiségek – részben önvédelmi megfontolásból – a császári udvar szövetségét keresték, s ez vezetett az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc idején a fegyveres összecsapásokhoz, amelyek a románok és szerbek esetében polgárháborús jelleget öltöttek.⁷ A törvényesen megválasztott magyar kormány eltiprásában így nemcsak „Európa csendőre”, a cári Oroszország, de a bécsi reakció oldalára sodródott nemzetiségek is részt vettek.

A Habsburg Birodalom 1848/49-ben súlyos presztízsveszteséget szenvedett el, de az igazi mélyrepülése csak a magyar szabadságharc leverése után tíz évvel kezdődött, a francia–piemonti szövetségtől elszenvedett vereségével, amely jelentős területi veszteséggel járt. 1866-ban rövid és heves testvérháborúban alulmaradt Poroszországgal szemben is, amely kitésekelte a Német Szövetségből is. Bizonytalan helyzetében a dinasztia a kompromisszumok útjára tért. A magyarság 1867-ben – példás önmérsékletet tanúsítva – Deák Ferenc vezényletével elfogadta a kiegyezést.

A magyar politikai elitnek valójában két választása volt: az ország föderatív átalakításával⁸ megegyezni a nemzetiségekkel, avagy a megtorlás és önkényuralom két évtizedes passzív ellenállása után a paritásos hatalommegosztást választani. Ez utóbbi, rövid távon kisebb erőfeszítést és több előnyt kínáló alternatívát választva jött létre az osztrák–németek és magyarok vezette dualista Monarchia.⁹ A birodalmi centralizáció eszméje a történelem süllyesztőjébe került, ám egy hárompólusú birodalom kialakítására nemcsak a csehek tettek 1871-ben sikertelen kísérletet, hanem egy egyenrangú délszláv alkotóelem kialakításának igénye a horvát politikai törekvésekben is megmutatkozott.

Az erőviszonyoknak megfelelően kimunkált új államszerkezet ugyanakkor meglehetősen merevnek bizonyult.¹⁰ Ráadásul a kevert népességű birodalom eltérő gazdasági fejlettségű¹¹ és kulturális hagyományú régiókból állt, amelyek így szellemi-mentális közösséget sem alkothattak. Még a homogénebb magyar államfél esetében sem, mint-hogy a sok évszázados „*hungarus*” közös múlt kötelékei, sőt, emlékei is jócskán fellazultak. A társadalom belső kohézióját tovább gyengítette, hogy a (homogén nemzetállamok esetében markáns összetartó tényezőnek számító) nacionalizmus az ellentétek kiéleződésével inkább szétforgácsoló erőként hatott.

Az önálló államiság megteremtésén s a nyugati közvélemény támogatásának elnyerésén fáradozó egyes délszláv és cseh politikusok ezért is nevezhették – igaztalanul – „*a népek börtönének*” Ausztria-Magyarországot (Makkai, 2012).

A magyar politikai elit 1867-es „révbe érkezése” csalóka látószöveget kínált a nemzetépítés és a nemzetiségi politika távlati kihívásaihoz. Noha (nyelvre, fajra, vallásra való tekintet nélkül) egyenlő jogokat biztosított az ország minden lakója számára, a nyugati államnemzetek mintájára mégis ragaszkodni próbált „az egységes magyar politikai nemzet” eszméjéhez, hivatkozva a magyarság államalkotó képességeire és a haza védelmében hozott súlyos véráldozataira. (Egyedüli kivételnek a horvát „társnemzet” számított, amelynek autonóm fejlődését az 1868: XXX. törvénycikk újólag biztosította.)

Ezen felfogás lenyomatának tekinthetjük az Európában példa nélkül álló nemzetiségi törvényt is (1868: ILIV. tc.). A törvény-előkészítő bizottság részben nemzetiségi szakértőkből állt, ám azt nem tudták elérni, hogy a létszamarányos nemzetiségi képviselőt elve bekerüljön a jogszabályba. A szerbek, románok autonóm egyházszervezetükre és nagycsaládos, patriarchális társadalomszerveződésükre tekintettel *kollektív jogokat* is követeltek, ami a magyarság kedvezőtlen demográfiai helyzetében, a pánszlávizmus vélt-valós fenyegetésében alááshatta az állam területi egységét. Ez utóbbi igényük ellentmondásban állt a személyi jogokat preferáló liberális korszakkal és a nyugat-európai politikai gyakorlattal is. A törvény alkotói (jelesül Eötvös József) mégis megbékítő szándékkal széles nyelvi-kulturális jogokhoz kívánták juttatni idegen ajkú polgártársaikat,¹² még ha a törvénynek több pontja nem is vált élő gyakorlattá.¹³

A korszakos jelentőségű törvény érvényességének megkérdőjelezéseként s a kormányzat előzékeny nemzetiségpolitikájának elutasításaként értelmezhető a törvénycikk nem szűnő heves bírálata, illetve az, hogy a nemzetiségi pártok végül a politikai passzivitás mellett döntöttek. Amikor azonban a közéletnek ismét aktív szereplőivé váltak, a századforduló heves politikai vitái során viszont már a törvény maradéktalan végrehajtását követelték a kormánytól. A békéltetés és megbékélés előfeltételei azonban ekkor közel sem voltak olyan kedvezőek, mint a kiegyezés időszakában.¹⁴ A kormányzat stabilitása, a kedvező demográfiai mutatók,¹⁵ a kiugróan gyors életszínvonal-emelkedés¹⁶ és a Magyar Királyság ezeréves fennállása örömmünnepe miatt a magyar politikai elit új nemzedékén egyfajta önelégültség lett úrrá. A választójog korlátai miatt csak elenyésző arányú parlamenti képviselőkhöz jutó nemzetiségek jelentőségét alábecsülték,¹⁷ akaratnyilvánításaik jelentős része így a nemzetiségi sajtóban kapott nyilvánosságot. Ezekre a kormányzat rendszerint retorzív válaszokat adott, ugyanakkor nem volt képes megfékezni a jórészt a rossz eltartóképességű nemzetiségi vidékeket sújtó tömeges kivándorlást. Átgondolt, önzetlen agrár- és szociálpolitikával pedig volt esély a népességkiáramlás mérséklésére és egy, a közös hazához szorosabban kötődő, lojálisabb nemzetiségi attitűd kialakítására.

Ezzel szemben az erőszaktól sem mentes választási kampányok, a szlovák kulturális intézmények elsorvasztása, a Bánffy-kormány idején történt nemzetiségi iskolabezárások, a földrajzi és személyi nevek magyarosítása, valamint a III/3-as ügyosztály felállítása a nemzetiségi politikusok és sajtó megfigyelésére nagy visszatetszést keltettek. Külföldön is, miután a nemzetiségek jogos és vélt sérelmeiket nemzetközi fórumokra vitték.¹⁸ Az 1848/49-ben világtörténelmet írt magyarság nemzetközi megítélése így látványosan megromlott (lásd Jeszenszky, 1986). Különösen az által, hogy neves külföldi publicisták (mint a brit Robert William Seton-Watson vagy Henry Wickham Steed) és

írók (pl. Bjørnstjerne Bjørnson norvég költő) egy, a nemzetiségi propagandával összefonódó lejárató kampány hangadói lettek. A „brutális” magyarosítás igaztalan vádját¹⁹ Budapest nem vette komolyan, s nem számolt a baloldali politikai erők s a befolyásos szabadkőművesség osztályharcos, avagy világjobbító bírálatainak erőzítő okozó hatásaival sem.²⁰ Ez érvényes a másik országfél parlamentjéből és sajtójából érkező, politikai érdekből fakadó bírálatokra is, noha a birodalom túloldalán egyharmados számbeli kisebbségben lévő németek éppoly görcsösen igyekeztek megtartani fogyatkozó hatalmukat, mint az immár csekély abszolút többségbe kapaszkodó magyarok a Lajtán innen (Zöllner, 1998:334, 337). Az általában szláv katolikus szavazóbázissal bíró ausztriai hivatalnokkormányok is nehezen birkóztak az obstrukciós parlamenti (és utcai) küzdelmekben összekovácsolódó ellenzékkel. A kudarcos cseh trialista kísérlet (1871)²¹ után radikális eszközökhöz nyúló ifjúcsehek, a megalkuvást nem ismerő olasz irredenta, a lengyelek szívós államteremtő törekvései s az 1875–1878-as balkáni válsággal akuttá váló délszláv probléma kikényszerítették a párhuzamos közigazgatás költséges, de a nemzetek megbékélését kevésbé szolgáló formáit,²² s 1907-ben az általános férfi választójogot (Zöllner, 1998:330).²³ A legtöbb adót fizető németek viszont mindezek ellenére a birodalom „gazdáinak” öntudatával igényelték továbbra is a vezető posztokat. A decentralizáció veszteseiként a megoldást sokan Georg von Schönernek a nagy-német egyesülési programjában vélték megtalálni.²⁴

A régióban időközben a nemzetközi viszonyok is megromlottak. A Monarchia a '80-as években, illetve a századelőn hosszan tartó vámháborúba keveredett román és szerb szomszédjával. S minthogy alapos diplomáciai előkészítés nélkül 1908 októberében bekebelezte az 1878-as berlini kongresszus felhatalmazásával megszállt Bosznia-Hercegovinát, nemcsak a délszlávok, de a „gazdaállam” Törökország és a szláv protektor, Oroszország részleges katonai mozgósítását is kiváltotta. Olaszország és Románia ugyancsak rosszállását fejezte ki a lépés miatt, noha (1882, ill. 1883 óta) szövetségben álltak a központi hatalmakkal, a kettős Monarchia „területrablása” mindkét országban az irredenta kampány fokozódását idézte elő. Ezért sürgetett Conrad von Hötzendorf, a Monarchia gyakorlatias felfogású vezérkari főnöke a világháborúban majdan az ellenfélhez pártoló szomszédok ellen több alkalommal is megelőző csapást (Zöllner, 1998:333, 335).

A nemzetközi kapcsolatok viharai belpolitikai hullámokat is vertek, s felszították a „délszláv kérdésben” sűrűsödő nemzeti ellentéteket,²⁵ amit a trónörökös környezetében születő tervek a Monarchia szövetségi állammá formálásáról sem tudtak érdemben csillapítani.²⁶

A magyar politikusok legjava azonban ekkor már tisztában volt azzal, hogy a nemzetiségek számát gyarapító észszerűtlen területszerzés komoly veszélyt jelent a Magyar Királyság területi épségére. Az európai fegyverkezési versenyben késhegyig jutó haderőfejlesztési viták (1888, 1903, 1911) után, a háború előestéjén a birodalom legbefolyásosabb államférfijának tartott gróf Tisza István békéltető tárgyalásokat kezdeményezett a románokkal, horvátokkal és szlovákokkal is.²⁷ Ezek szerény eredményei azonban már elégtelenek voltak a saját nemzeti létre törekvő, szakadár nemzetiségi elitek leszerelésére.²⁸

A MONARCHIA ÉS BENNE A MAGYAR KIRÁLYSÁG SZÉTHULLÁSA

A világot csakhamar lángba borító háború, mely alapjaiban változtatta meg a régió hatalmi viszonyait, kiváló alkalmat kínált a birodalom peremtartományaiban koncentráló németiségek elszakadására. A továbbiakban a felbomlás és a békemű megszületésének folyamatát főként Zeidler Miklós kitűnő monográfiájára támaszkodva kívánom összefoglalni (Zeidler, 2009).

Az antant erőtartalékai bővítése érdekében jelentős területek megszerzésének ígéretével bírta szövetségesei cserbenhagyására az olasz és román kormányzatot.²⁹ A nemzeti szállásterület kiterjesztéséért folyó versenyfutásba azonban a horvát, szerb és cseh politikai emigráció vezetői is bekapcsolódtak. A Monarchia hátországának gyengítésére diverzáns akciókat, majd katonai támogatást ígértek az antantnak. Egy föderatív, közös délszláv állam megalakulása érdekében folytatott diplomáciai kampányt az 1915 tavaszán Londonban megalakult Jugoszláv Bizottság, míg a cseh és szlovák nemzet egységét hirdető Cseh Külföldi Bizottság néhány hónappal később Párizsban kezdte meg működését. A két – egymással is rivalizáló – szervezet területi igényei messze túlmutattak az etnikai határokon (Zeidler, 2009:21).

Az idős I. Ferenc József után, 1916-ban trónra került IV. Károly a további háborús megpróbáltatások elkerülése érdekében 1917 márciusában különbékét ajánlott az antantnak, de a kísérlet meghíúsult. Néhány nappal később viszont a mély társadalmi válságba zuhant Oroszország pótlására az antant oldalán hadviselő fellépett az Egyesült Államok. 1917. április 6-i hadüzenetével fordulat állt be a háború menetében, s Thomas Woodrow Wilson elnök 1918. január 8-i kongresszusi beszéde már a háború utáni rendezés elveit tárta a világ elé. 14 pontos programjában még a Monarchia fenntartása szerepelt, ám a fennhatósága alatt élő népek autonómiájának biztosításával.³⁰ Ezzel lényegileg Anglia is egyetértett. A Monarchia felosztását legkorábban Oroszország indítványozta, az antant politikájában azonban csak akkor állt be fordulat, amikor a breszt-litovszki béke aláírása után fenyegetően valóssá vált a „német Európa” megszületése, s Berlin ez irányú szándékainak komolyságát a szövetséges Monarchia hadügyi gyámság alá helyezése is jelezte.³¹ A német hegemonia ellen Franciaország veszélyes szomszédjának és szövetségeseinek meggyengítésével és saját szövetségi rendszer megalapozásával próbált fellépni. S mindkettőre kézenfekvő megoldást kínált az Osztrák–Magyar Monarchia szétparcellázása! Mindezek fényében 1918. január 7-én elrendelte a franciaországi emigráns csehszlovák hadsereg felállítását. Alig fél év múltán nagyhatalmi szövetségesei is követték példáját, és elismerték a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. (Mint ismeretes, ennek a testületnek az egyik vezéralakja, E. Beneš adta ki a jelszót: „Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot!”) Ezzel zöld utat biztosítottak a Monarchia szakadár nemzetiségi mozgalmainak, hiszen a cseh–szlovák, délszláv, román emigráns politikai lobbistákat lényegében szövetségessé emelték. A megváltozott viszonyokat jelzi, hogy a Monarchia közös külügyminisztériumának fegyverszüneti ajánlatát (1918. október 4.) Lansing, amerikai külügyminiszter azzal utasította el, hogy a békekötés alapjául már nem elégséges a nemzetiségeknek autonómiát kínálni, azok sorsukról már maguk döntenek (Zeidler, 2009:22).

Az újabb diplomáciai kudarc siettetette a pacifista és antantbarát Károlyi Mihály elenzéki kormányának (október 31-i) kinevezését. A békevágy a hadsereg harci morálját alaposan kikezdte, és az ellátási zavarok miatt a hátország is forrongott. Október 23-án megalakult a Károlyi vezette Magyar Nemzeti Tanács, melynek irányításával kitört az „öszirózsás” forradalom. Magyarország ismét önálló életre kelt, ám a nemzeti-ségek is megmozdultak... Horvátország október 29-én határozott a magyarsággal 800 éve fennálló jogi kötelekek elszakításáról. A Szlovák Nemzeti Tanács október 30-án jelentette be egyesülését a cseh nemzettel, a délvidéki szerbek pedig november 25-én mondták ki csatlakozásukat a szerb királysághoz. Ezt követte a magyarországi románok december 1-jei egyesülési nyilatkozata, s egy hónap múltán az erdélyi szászok gyűlése is kimondta csatlakozását a Román Királysághoz. Ezek a nem legitim fórumok 1918 novemberétől hatékony támogatást kaptak a védtelen országra törő szerb, cseh és román hadseregektől, amelyek minél kedvezőbb demarkációs vonal kijelölése érdekében – az antant vezérkarának szándékaitól kevésbé zavartatva – magyar területeket vontak ellenőrzésük alá (Lipcsey, 2009:46–47).

Eközben Károlyi és kormánya elkeseredetten próbálkozott az ország megrendült külső és belső viszonyainak megszilárdításával, mindenekelőtt a közellátás megszervezésével. Köztársasággá nyilvánította az országot, s a demokratikus rendezés naiv hitében, kormánya legitimitációját s a megszálló hadseregek megfékezését is remélve, megalázó katonai paktumot kötött az antant balkáni hadvezetőségével. A belgrádi konvenciót (november 13.) katonai szempontok aligha indokolták, hiszen a felbomlóban lévő Monarchiával kötött padovai tűzszünet érvényben volt, ennek értelmében nem állomásozott idegen hadsereg Magyarország területén (Zeidler, 2003:31-32). A győztesek jóindulatát keresve a magyar küldöttség mégis elfogadott egy kedvezőtlen megszállási tervet a déli határszakaszon, továbbá megkezdte a külföldön állomásozó, de szétzilálódott, több százazres magyar haderő visszavonását és lefegyverzését, mi több, jelentős anyagi javakat engedett át az antantcsapatoknak.³² E jóhiszemű, egyúttal felelőtlen lépésekkel a Károlyi-kormány mégsem vált szalonképesebbé a győztesek szemében, viszont katonailag kiszolgáltatta az országot. Nem hoztak eredményt a szlovák és román féllal az ország föderatív átszervezéséről folytatott tárgyalások, ahogy a ruszin és német kisebbségnek egyoldalúan felkínált területi autonómiák sem; még kevésbé a Szlovák Nemzeti Tanáccsal szemben a magyarbarát szlovák képvisellel megkötött, megkészt autonómiaegyezmény.³³ Az antant továbbra sem ismerte el a Károlyi-, majd a helyébe lépő Berinkey-kormányt, s nem fékezte az előrenyomuló szerb, cseh és román haderőt sem, amelyek nyilvánvalóan kész tények elé kívánták állítani a 1919. január 18-án összeült párizsi békekonferenciát. Az 1919. március 19-i Vix-jegyzék³⁴ további területek feladására utasította a megfogyatkozott magyar haderőt, amely ezzel az ország területének egyharmadára szorult volna vissza. A drámai helyzet a majdani politikai határokat sejtette. Így a kormány, az antantbarát politika teljes kudarcát látva, visszautasította a jegyzéket, és lemondott. Az időközben államfővé választott Károlyi a szociáldemokratáknak adott kormányalakítási megbízást, s immár a nemzetközi munkásmozgalom és Szovjet-Oroszország támogatásában reménykedett. Az új kormányban végül meghatározó szerephez jutottak a Kommunisták Magyarországi Pártja képviselői, különösen a

két párt összeolvadása után kikiáltott Tanácsköztársaság külügyi népbiztosa, Kun Béla, aki a „testvéri” Oroszország szövetségeseiként az antant területi követeléseinek tárgyalásos rendezését javasolta a népek önrendelkezésének wilsoni elve alapján.³⁵ Az antant ekkor egy valamelyest kedvezőbb demarkációs vonal elfogadtatása szándékával Jan Christiaan Smuts tábornokot küldte Budapestre. A bármely magyar kormány számára még így is elfogadhatatlan feltételekkel azonban nem ért célt, ezért Párizs – nyomásgyakorlásul – engedélyezte a román csapatoknak az ország keleti felének megszállását, egészen a Tisza vonaláig. A románok 1919. április 16-án megindított előrenyomulását azonban a megszerveződő Vörös Hadsereg³⁶ sikerrel feltartóztatta, északon pedig a cseh haderőt néhány nap alatt visszavetették a nyelvhatáron is túl. Az ország anyagi és katonai ereje azonban a többszörös túlerővel szemben nem volt elégséges a tartós sikerhez. Ezért Georges Clemenceau francia kormányfő, a békekonzferencia elnöke két ultimátumszerű táviratának hatására a hadvezetés kiűrtette a visszafoglalt területeket. A kétélű (fenyegető és ígérgető) diplomáciával kicsikart visszavonulás demoralizálta a hadsereget, és már nem tudott ellenállni az újabb román offenzívának, amely nem torpant meg a kijelölt demarkációs vonalon. A románok augusztus 3–4-én – ellenállás nélkül – megszállták Budapestet. A tanácskormány még 1-jén lemondott, s tagjainak többsége külföldre távozott. A hivatalba lépő szakszervezeti kormányt az önjelölt kormányfő, Friedrich István követői augusztus 7-én román támogatással letartóztatták. Az ország kaotikus viszonyok között befolyási övezetekre bomlott.³⁷ Párizsban ekkor – a mielőbbi békekötés érdekében – egy brit diplomatát, George Russel Clerkot bízták meg azzal, hogy segítse egy legitim koalíciós magyar kormány megalakulását, s annak előfeltételeként érje el a román megszálló csapatok kivonását. Missziója eredményeként 1919 novemberében (súlyos kilengések után³⁸) a román haderő kivonult a fővárosból és a Duna–Tisza közéről. Néhány nappal később megalakult Huszár Károly kormánya, amely (december 2-án) végre felhatalmazást kapott Párizsból, hogy a békekonzferencián a győztesek magas színe elé járuljon.

A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIÁN

A magyar delegáció, élén Apponyi Albert gróffal (akit nemcsak németbarátsága, de az államnyelv terjesztését is szolgáló 1907-es törvényjavaslata is rossz hírbe hozott) január 7-én érkezett meg Párizsba. Tagjai között két későbbi miniszterelnökkel, Bethlen István és Teleki Pál grófokkal, akik Clemenceau (1919. június 13-i) jegyzéke óta mindnyájan tisztában voltak azzal, hogy az ország nagyobbik felének elvesztésével kell számolniuk (Zeidler, 2003:74-75). Új fejlemény volt azonban, hogy a „társállam”, Ausztria javára is területet kell átengedni Európa legrégebbi (több mint ezer esztendeje fennálló) határvonalának átrajzolásával.³⁹ A terület kétharmadát, a népesség 58%-át meghaladó csonkítás, a haderő drasztikus leépítése és a súlyos jótételi rendelkezések a maradék ország önfenntartó képességét is kérdésessé tették. A szomszéd népek gátlástalan területi követelése már egy évvel korábban a szakértői bizottságok asztalán voltak. Mindhárom későbbi utóállam olyan területekre és iparvidékekre is igényt formált, ahol túlnyomóan magyar ajkú népesség lakott. (A csehek a színmagyar Csal-

lőközt, a szerbek a pécsi szénmedencét, a románok a Magyar Alföld keleti peremét is jogos igénynek próbálták beállítani, hivatkozással pl. a vasútvonalak stratégiai jelentőségére.) Az angolszász hatalmak s lényegileg Olaszország is az etnikai határokig terjedően tartották jogosultnak kisebb szövetségeik követeléseit, azonban rendre a francia álláspont kerekedett felül. A háborús felelősségnek a legyőzöttekre hárítása,⁴⁰ az okozott veszteségek fejében az ellenfél megsarcolása ugyanakkor a győztesek közös belpolitikai érdeke és törekvése volt, ám a közép-európai térség feletti befolyás megszerzését leginkább a francia diplomácia ambicionálta. Ebben bizonyára szerepet játszott a revansista „szent gyűlölet”,⁴¹ amit a németekkel szemben tápláltak (a jórészt német lakosságú) Elzász és Lotaringia 1871-es elcsatolása óta. Franciaország volt tehát a legérelmektebb a közös erővel is csak súlyos áldozatok árán legyőzött Németország meggyengítésében. Abban az értelemben is, hogy veszedelmes szomszédja ne találjon erős szövetségeseket a visszavágáshoz. Ezért osztották fel a Monarchiát és az Oszmán Birodalmat, s ezért sújtották újabb területvesztéssel Bulgáriát, és tetemes jóvátételi szankciókkal mindahányat. A másik oldalon Lengyelországnak, Csehszlovákiának, Romániának és Jugoszláviának szerepet szántak Szovjet-Oroszország és a bolsevizmus terjeszkedésének feltartóztatásában. Így kézenfekvő megoldásnak tűnt egyetlen ellenséges ország súlyos büntetése árán hat szövetségest lekötelezni a nekik juttatott területekkel és anyagi (jóvátételi) javakkal.

A január 15-én átvett békefeltételek túltettek a magyar delegáció legrosszabb várokozásain, ezért nagyon is helyénvaló volt, hogy már érkezésükkor szakszerű jegyzékeket tártak a konferencia szakértői elé, hogy valamelyest ellensúlyozzák a nemzetiségek gyakran durván meghamisított adatsorait és propagandisztikus érvelését (amelyek hitelességét – utólag – a döntéshozók maguk is megkérdőjelezték). A magyar álláspontot a kiváló szónok, Apponyi Albert gróf fogalmazta meg (Szarka, 1998:285–297). Másnap a Legfelsőbb Tanács (kormányfők és nagykövetek) előtti meghallgatásán Apponyi angol és olasz összefoglalókkal tarkított francia nyelvű beszédében a dokumentumot a méltányos és tartós béketeremtésre alkalmatlannak és elfogadhatatlannak nevezte. Felrótta, hogy a győztes jogán meghozott döntés nem áll arányban Magyarország háborús erőfeszítéseivel. Minden vesztes közül a legsúlyosabb területcsonkítással olyan országot sújtanak, amely hadviselőként nem volt a teljes függetlenség birtokában, és amelynek nem adtak lehetőséget, hogy álláspontját képviselve részt vegyen a békemű megalkotásában. Bírálta az *etnikai elv megsértését*⁴² amiatt, hogy közel ötmillió magyart és németet vetettek oda az utóállamok kényére-kedvére. Már a magyar tanárok és hivatalnokok tömeges elbocsátása is bizonyosság volt a politikai diszkriminációra. A szónok az önrendelkezés elvének leginkább megfelelő döntési módnak az ellenőrzött keretek között megtartott népszavazást⁴³ ajánlotta. Utalt továbbá az ország kivételes földrajzi egységéből fakadó előnyökre, amelyek egységes irányítást és gazdálkodást észszerűsíténeek. Felvillantotta végül az erőszakos rendezés hatásaként felgerjedő revánsszellem és a nemzeti kisebbségek elnyomása biztonságpolitikai kockázatait (Szarka, 1998:285–297). Nitti olasz miniszterelnökre hatással volt Apponyi méltóságteljes érvelése. Lloyd George brit kormányfő pedig érdeklődést mutatott a magyar állításokat bizonyító adatok iránt, amire válaszul a magyar főtár-

gyaló bemutatta a hallgatóságnak a földrajztudós Teleki Pál ún. *Vörös térképét*, amely az 1910-es népszámlálás léptékarányos adatait tükrözte, s újdonsága volt az is, hogy a hegyvidéki és pusztai lakatlan tájakat fehér színnel jelölték rajta, így taktikusan, de mindenképpen érzékletesen megmutatkozott a Kárpát-medence etnikai térszerkezetében a magyarság dominanciája. A látottak és a napokkal korábban előterjesztett dokumentáció alapján a brit delegáció – olasz támogatással – a határok és egyes gazdasági kérdések újratárgyalását indítványozta. A merev francia álláspont és a kis szövetségesek heves tiltakozása hatására végül mégis kitartottak az eredeti feltételek mellett, noha a magyar delegáció időközben teherautónyi bizonyító anyaggal egészítette ki a térképekkel és statisztikákkal gazdagon felszerelt módosító indítványait. Ez az elismerést kiváltó alapos és szakszerű dokumentáció azonban csak arra volt elegendő, hogy pénzügyi kérdésekben valamelyest engedékenyebb feltételeket szabtak, és a lényegét nem érintő, szövegszerű korrekciókat is elfogadtak. Ezt a szöveget vette át a küldöttség május 5-én az új francia miniszterelnök, Millerand kísérőlevelével, amely a határmegállapító bizottságok javaslatételi lehetőségét rögzítette az általuk igazságtalannak ítélt határszakasz esetleges módosítására (a magyar közvélemény felfokozott várakozásaival szemben azonban ez a kitétel pusztán a községhatárok kijelölésére vonatkozott) (Zeidler, 2009:37–39).

A magyar békedelegáció a dokumentum hitelesítését vállalhatatlannak ítélte, és lemondott. A magyar kormány azonban az ország szorult helyzetére tekintettel nem tagadhatta meg az aláírást. Erre a negyedórás diplomáciai aktusra június 4-én a Nagy-Trianon-kastélyban került sor, ahol magyar részről két súlytalan köztisztviselő, a népjóléti és munkaügyi miniszter és a meghatalmazott követ látták el kézjegyükkal a békeokmányt.

Az aláírás napján 10 órakor a maradék Magyarországon megállt az élet: a közintézmények, szórakozóhelyek bezártak, a közlekedés leállt, a zászlókat félárbocra engedték, zúgtak a harangok és a légoltalmi szirénák. Az egész társadalom gyászolt.

A BÉKEDIKTÁTUM HATÁSAI

A kíméletlen nagyhatalmi érdekek aránytalanul súlyos békefeltételeket mértek a magyarságra, amely döbbsent megrendültséggel fogadta a békediktátumot. Erre minden oka megvolt! Magyarország ugyanis (Horvátországot nem számítva is) elvesztette területének 67%-át⁴⁴ úgy, hogy feldarabolásával hat szomszédos országot gyarapítottak a győztes nagyhatalmak,⁴⁵ s ezzel az a különös helyzet állt elő, hogy hazánk Európa egyetlen *önmagával határos* országa lett. Az elszakított területek lakóiból minden 3. magyar volt, s ezeknek a magyaroknak ugyancsak harmada közvetlen az új határok mentén, etnikai többséget képezve, tömbben élt. Ezen drasztikus döntések hátterében kétségtelenül tapintható egyfajta magyarellenesség, szakértői szinten éppúgy, mint a legmagasabb döntéshozói körökben. Zeidler Miklós azonban meggyőző példákat hoz arra, hogy e negatív elfogultságok csupán az aktuális hatalmi érdekek mértéke szerint érvényesülhettek (Zeidler, 2009:30–31).⁴⁶ Az ország lakosainak száma 18 264 533 főről 7 615 117 lélekre csökkent (Vizi, 2016:10).

Makkai Béla: Trianon – „hol nemzet süllyed el...”

1. ábra: Elcsatolt országrészek a trianoni békeszerződés után

1. táblázat: Az elcsatolt területek nagysága és népességének aránya

A „kedvezményezett” ország	Az elnyert terület nagysága (km ²)	Az elcsatolt terület népessége (fő)	A magyar népesség aránya (%)
Cseh (szlovákia)	61 633	3 517 568	30,3
Románia	103 093	5 257 476	31,6
Szerb-Horvát-Szlovén Királyság	20 551 (és Horvátország: 42 541)	1 509 295 (Horvátországban: 2 621 954)	30,3 (Horvátországban: 4,0)
Ausztria	4020	291 618	8,9
Olaszország	21	49 806	13,0
Lengyelország	589	23 662	1,0
Elcsatolva összesen:	189 907 (Horvátországgal: 232 448)	10 649 416 (Horvátországgal: 13 271 370)	

Forrás: Saját szerkesztés

A békecsinálók természetesen számoltak azzal, hogy ilyen mértékű csonkításba a magyarság nem tud s nem fog egykönnyen beletörődni, ezért a katonai visszavágást is megpróbálták lehetetlenné tenni számára. A többi legyőzött országhoz hasonlóan a haderő drasztikus leépítését írták elő. A 35 ezer főben maximált zsoldos haderőt kizárólag rendfenntartó és határellenőrzési feladatokra engedélyezték, modern fegyvernemeit (páncélosok, vízi- és légiflotta) felszámolták, fegyverzetét elkobozták. Megtiltották vezérkar felállítását s a hadkiegészítés és mozgósítás bevett formáit. Munió-ból is csak a felhasznált készletek pótlását engedélyezték. A békeokmány a háborús jóvátételt aprólékosan részletezte, a pénzügyi fejezet viszont csak az állami bevételek zárolását írta elő, a későbbben megállapított 200 millió aranykorona sarc és a megszállási költségek fedezetéül. A XI. és XII. fejezet szabályozta a vasúti és vízi közlekedés feltételeit (noha a vasúti szállítóeszközök túlnyomó részét a román hadsereg hadiszákmányként már jó előre „kimenekítette” az országból⁴⁷). A békeszerződés összességében megszabta Magyarországnak a nagyhatalmakkal, az utódállamokkal és az újonnan megalakult Nemzetek Szövetségével fennálló gazdasági, politikai és diplomáciai kapcsolatait, beleértve az állampolgársági és vagyoni viszonyok szabályozását is.

A Párizs környéki békék tagadhatatlanul csökkentették a kiszolgáltatott nemzeti kisebbségek létszámát a kontinensen, de a Monarchia romjain megalakult államok mindegyike így is soknemzetiségű lett (Csehszlovákiában például több német élt, mint szlovák).⁴⁸ Ennek a kétes eredménynek az ellensúlyozására hozták létre a győztesek a kisebbségvédelmi szerződések rendszerét, amely azonban nem vonatkozott még a vesztes nagyhatalmakra sem, s az utódállamok jelentős része (mint Magyarország szomszédjai) minden eszközzel megpróbált kibújni a kötelezettségek teljesítése alól. Márpedig az elcsatolt területek kisebbségi lakóival történő egyenjogú bánásmód a legjobb biztosítéka lehetett volna a békerendszer hosszú távú fennmaradásának. Az utódállamok azonban deklarált vagy látens formában a homogén nemzetállam kialakításával (durva asszimilációs és telepítési politikával) próbálták a megszerzett területeket „örök időkre” saját fennhatóságuk alatt tartani. Ebben a nemzetközi kisebbségvédelmi fórumok következtelen működése is közrejátszott, hiszen a vitás ügyek töredékében hoztak – kétes értékű – döntéseket, s csak a legkritikább esetben a panaszos kisebbségek javára (Romsics, 1998:204–213, 227).

A Párizs környéki békék a térség gazdasági folyamataiban is súlyos zavarokat idéztek elő. Ennek veszélyét a békekonferencián szakértőként is működő neves közgazdász, J. M. Keynes már 1919-ben jelezte (Keynes, 2000). A súlyos nyersanyaghiány és a területcsonkítás miatt jelentkező feldolgozó kapacitástöbblet egyaránt nehezen kezelhető gondot okozott a magyar gazdaság működésében. Gondoskodni kellett az utódállamokból elűzött vagy elmenekült több mint 400 ezer magyarról, akik évekig vasúti vagonokban és szükséglakásokban tengették életüket (Csóti, 2002). Egyes virágzó városközpontok és régiók egy csapásra sorvadó peremvidékekké váltak (Kovács, 1990). Az utódállamok elzárkózó, autarchiás gazdaságpolitikája véget vetett a munkaerő és tőke korábbi szabad áramlásának és a gazdasági régiók évszázadok alatt kialakult, jól működő munkamegosztásának, ami a Kárpát-medence egészére máig ható hátrányokkal járt.

A nyers hatalmi érdekek mentén kialakuló békerend így nem lehetett hosszú életű. A keserű csalódottság és felháborodás a magyar társadalom egészét magával ragadta. Egymást érték a tiltakozó tüntetések és gyászszerartások. A társadalom minden politikai irányzata a büntető jellegű rendezés felülvizsgálatát szorgalmazta. Legfeljebb a területi igények mértékében mutatkozott különbség. Az irredenta társadalmi szervezetek által is táplált pszichózist a kormányzat megpróbálta mederben tartani,⁴⁹ egyúttal politikai szándékai szerint kiaknázni (részben a revíziós külpolitika támogatására, részben az osztályellentétek csillapítására).

A későbbiekben a magyar revíziós igények jogosságát számos egykori döntéshozó is elismerte. Az 1920-as évek végén a sajtómágnás lord Rothermere nemzetközi támogató kampánya azonban mégsem hozott eredményt, noha a magyar kormányzat korábbi merev álláspontjával szemben nem az ország teljes területi egységének helyreállítását, csupán a nyelvhatárok mentén kialakított, méltányos politikai határok megállapítását szorgalmazta (Romsics, 2003:238–239). A nagyhatalmak azonban az önrendelkezés elvének megfelelő korrekciót sem támogatták, hiszen az felért volna korábbi tévedéseik és politikai felelősségük beismerésével. Az érintett utódállamok viszont katonai-politikai szövetségbe (kisantant)⁵⁰ tömörültek, hogy a megszerzett birtokok elvesztését egyesült erővel akadályozzák meg. Szomszédság- és kisebbségpolitikájukat a „bántottalak, ezért haragszom rád” pszichózisa alakította. A kompromisszumos meg egyezés lehetőségei a békerendszer felülírására így végletesen beszűkültek. Az európai megbékélést kevésbé szolgáló, a háborús revánsot annál inkább megalapozó békemű csődbe jutását jelezte Németország későbbi agresszív fellépése is. A III. Birodalom a szövetségeseik minden igyekezete ellenére a '30-as évekre olyan gazdasági-katonai hatalommá fejlődött, hogy megengedhette magának Ausztria, majd a Szudéta-vidék bekebelezését, majd a területi gyarapodását keveslő, fasiszta Olaszországgal közösen felhatalmazást nyert a csehszlovák, majd a román utódállammal kiéleledő területi viták eldöntésére. A nyugati nagyhatalmak engedékeny magatartásának is köszönhetően a német–olasz döntőbírótság 1938-ban hazánknak ítélte a mai Szlovákia túlnyomóan magyarok lakta déli részét.⁵¹ Ez után Kárpátalja visszavétele következett, arányában kevesebb magyarral, de a történelmi szövetség miatt a közös határ visszaállítása Lengyelországgal elsőrangú stratégiai érdek volt.⁵²

1940 nyarán, eredménytelen magyar–román tárgyalások után, mindkét fél elfogadta a nagyhatalmi döntőbíráskodást. Ezúttal Észak-Erdély és a Székelyföld tért vissza az anyaországhoz (második bécsi döntés).⁵³ 1941 áprilisában délen a Bácska, a Drávaszög és a Muraköz visszacsatolása történt meg.⁵⁴ A németek azonban a térség országainak területi vitáit cinikusan kihasználták a Szovjetunió ellen folytatott háborúban, s a versengő feleket újabb és újabb engedményekre sarkallták, ellenkező esetben a másik fél javát szolgáló lépésekkel fenyegettek.

A revízió miatt – szándékain kívül – háborúba sodródó Magyarország ismét a vesztesek sorsában osztozott. Az utódállamok propagandája a kollektív bűnösség bélyegét ragasztotta a magyarokra, noha mindahány szomszédnép a németek szövetségeseiként lépett be a háborúba.⁵⁵ A határváltozások visszacsapásaként a magyar kisebbségek intézményeit, egyházi és kulturális közösségeit ért sérelmek és diszk-

riminatív elbánás a háború végjátékában súlyos atrocitásokba (etnikai tisztogatás) torkollott. Romániában a Maniu-gárdák megtorló akcióival (Gábor, 2016:104–105), Jugoszláviában legkevesebb 20 ezer listázott polgári személy legyilkolásával félemlítették meg az ottani magyar közösséget (Arday, 2002:145–146). A demokratikusnak mondott Csehszlovákiában az állampolgárság tömeges megvonásával, tízezrek deportálásával és százezernyi ember kitelepítésével, javaik elkobzásával kívántak homogén nemzetállamot teremteni.⁵⁶ Az angolszász nagyhatalmak ezúttal lehetségesnek tartották a trianoni határok mentén az etnikai határhoz közelítő határmódosítást, s a szakértők (beleértve az oroszokat is) még egy önálló Erdély tervét is napirenden tartották, ám a fegyverszüneti egyezményben az 1920-as határokat érvényesítették. A Külügyminiszterek Tanácsa 1945. szeptemberi értekezletén már csak a magyar–román határ kisebb korrekcióját tartotta lehetségesnek.⁵⁷ Molotov szovjet külügyi népbiztos azonban mereven elutasította ezt. A magyar békeküldöttség mégis megpróbált egy 22 ezer négyzetkilométeres kiigazítást elérni egy korábban színmagyar, a román betelepítések következtében részben már „fellazított” terület-sávban, de ehhez nem kapott diplomáciai támogatást. Noha a kölcsönösség elvén nyugvó javaslat teljesülésével gyökeresen új helyzet állt volna elő, hiszen közelítőleg annyi román került volna magyar fennhatóság alá, mint ahány magyar Romániában reked. E nem túl elvszerű, de gyakorlatiasan hatásos rendezési mód általános érvényesítésével megszűnt volna Magyarország korábbi egyoldalú zsarolhatósága, és a viszonyos helyzet az utódállamokat nagyobb mértéktartásra szoríthatta volna kisebbségi politikájukban. S ennek mérséklő hatása látványos javulást hozhatott volna a terhes szomszédsági kapcsolatokban. A méltányosság és kiegyensúlyozás helyett azonban ismételten a „nagyhatalmi észszerűség” érvényesült a döntési folyamatban. A vitás kérdéseknek a kisebb ellenállás felé terelését tükrözi az 1947-es párizsi békeokmány, amely cinikusan szemet hunyt a román, szlovák, horvát, (szlovén) kollaborálás ténye fölött, s Magyarországot sújtotta, az 1920-as békediktátum területi rendelkezéseinek helybenhagyásával.⁵⁸ Azzal a különbséggel, hogy a Népszövetség helyébe lépő Egyesült Nemzetek Szervezete nem dolgozott ki az első világháború utáni kisebbségvédelmi rendszert. S ezzel bátorítást adtak arra, hogy Magyarország ismételten „nemzetállammá” nyilvánított szomszédjai sikeresen bevégezzék soknemzetiségű országaik homogenizálását, ami újabb mélypontjára juttatta a szomszédsági kapcsolatokat.⁵⁹ Ebben paradox módon az is a kezükre játszott, hogy a Szovjetunió 1947-től az internacionalizmus hangzatos jelszavával szervezte a csatlós államok szövetségévé a térség nacionalista országait.⁶⁰ A határon túli magyarok ennek a politikának a túszaivá váltak, s – hasonlóan a németekhez – a korábbiaknál is nagyobb megpróbáltatások vártak rájuk. Miközben Trianon és a határok másik oldalán élő hárommilliónyi magyar sorsa érinthetetlen tabuvá lett Magyarországon, amely vesztes voltában (az NDK-hoz hasonló) kivételként a szocialista hazafiság jegyében az internacionalista önfeladás politikáját folytatta.

Az így lepergő évtizedek sajnálatos eredménye, hogy a magyarság létszáma harmadával esett vissza a Kárpát-medencében, míg a szomszéd népeké – az asszimilációs nyereséggel is számolva – csaknem megkétszereződött (Kocsis–Tátrai, 2015:34).

TRIANON UTÓÉLETE

A bűnbakká tett, kifosztott és megalázott magyarság történelmi emlékezetében és nemzeti azonosságtudatában a trianoni sokk és annak áttételes következményei maradandó torzulásokat okoztak. Erre a tudathasadásos, méltatlan helyzetre a rendszerváltás sem talált gyógyírt. Sikertelen próbálkozások után, a határokon átívelő nemzetegyesítés érdekében a Fidesz-kormányok idején dolgoztak ki következetes programot (magyar igazolvány, kedvezménytörvény, majd a kettős állampolgárság bevezetése) (Vizi, 2016:203–235). A nemzeti kérdések iránt közömbössé tett nemzedékek felvilágosítására és a társadalmi kohézió erősítésére bevezették az iskolákban a *Nemzeti Összetartozás Napja* ünnepét (a trianoni szerződés aláírásának napján). Az anyaország egyúttal jelentős szerepet vállalt a határon túli magyar közösségek és intézményeik fenntartásában és fejlesztésében. A szomszédságpolitikában ugyanakkor nem csupán védnökhatalomként jelenik meg (például az autonómiatörekvések támogatójaként), de őszintén törekszik a gazdanemzetekkel való megbékélésre a jó szomszédi viszony ápolásával. Ezen törekvések a regionális együttműködések programjaiban az Európai Unió anyagi és erkölcsi támogatását is élvezik.

S noha a kollektív kudarcban rögzült önszemléleti torzulások⁶¹ kiküszöbölése éppúgy évtizedekbe telhet, mint a szomszédok között a sok évszázados együttlétben kölcsönösen elszenvedett sérelmek feloldása, mégis most, Trianon 100 éves évfordulója küszöbén érdemes feltenni a kérdést: a kisebbségek lojális állampolgári magatartása és a többségi nemzetek nagyvonalú, autonóm nemzeti fejlődést biztosító politikája vajon megteremt-e az egyetértés és észszerű együttműködés harmóniáját a Közép-Duna-medencében?

A létező előítéletek és kölcsönös gyanakvás ellenére mindenestre tárgyilagosan megállapítható, hogy a határon túli magyarok minden hátratétel és jogkorlátozás ellenére, mindenkor következetesen konstruktív magatartást tanúsítottak. Csehszlovákia, a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlása alkalmával nem bocsátkoztak irredenta, kalandor akciókba – ahogy az anyaország sem. A rendszerváltás idején ugyanakkor a demokratikus átalakulás hívei és munkálói voltak, ellenzékben és kormánykoalícióban egyaránt. A nemzeti kisebbségi küzdelmek nyugati és keleti eszköztárában is gyakori radikális, erőszakos módszereket sem alkalmaztak – ellenkezőleg!⁶² Így tehát a magyarság nem jelent biztonsági kockázatot a térségben, sokkal inkább stabilizációs tényezőnek tekinthető, már az elszakított magyarság kettős kötődése miatt is, hiszen sajátos érték a több térségi nyelv, kultúra és mentalitás ismerete. Ezen ismervek alapján okkal remélhetjük, hogy – a globalizációs kihívások érdekközösségében, a tisztelet és kölcsönös engedmények szellemében – magyarok és nem magyarok a békés gyarapodást hozó közös jövő alakítói lesznek a Kárpát-medencében.

JEGYZETEK

¹ Mátyás idején az ország 74%-a lehetett magyar etnikumú (Horvátországot is számítva 66,1%). 1790-re ez az arány 31,5%-ra csökkent (Kocsis–Tátrai, 2015:6–7).

- ² A telepések öt év adómentességet, szabad költözési jogot, ingyen épületfát és vetőmagot kaptak (Kollega Tarsoly, 2011:33–34).
- ³ 1910-ben ők alkották a birodalom relatív többségét (46,6%), míg a szűkebben vett Magyar Királyságban arányuk 25,8% volt. 1910-ben a Lajtán túl a népességnek alig több mint egyharmada volt német ajkú (Pándi, 1995:182, 184).
- ⁴ A szlovákok a frank vazallus Nagymorva Birodalom eszméjébe, a horvátok a rómaiak előtti illír, a románok a harcos dák hagyományba kapaszkodtak, utóbbiak egyúttal a római kultúra örökösének nevezték magukat. Hamarosan öntudatos politikai programokkal jelentkeztek, mint a dákoromán kontinuitáselmélet. 1838-ban a török–orosz fennhatóság alatt álló Valachiában megszületik az Erdély elszakítását is célzó nagyromán egysítesítő program.
- ⁵ Alexandru Vaida-Voevod, későbbi román miniszterelnök 1907. április 14-én a magyar parlamentben ezeket a verssorokat olvasta fel: „Tíz átkos évszázada élőködtek / Mint vérszomjas poloskák e hazán [...] / Hiába minden, minden, elveszel te / Jogtipró ázsiai söpredék...” (Bíró, 1989:262). A magyarok horvátországi letelepedését a horvát sajtónyelv egyszerűen „tatárjárás”-nak nevezte (*Hrvatsko Pravo*, 1909. május 7.).
- ⁶ Stevan Stratimirović karlócai szerb érsek 1804-ben egy tervezetet küldött I. Sándor cárnak, amelyben Szerbia felszabadítását és Dél-Magyarország szerbek által is lakott területeinek odacsatolását indítványozta egy Romanov herceg vezetésével (Gyetvai, 2015:62–63).
- ⁷ Ilyenek voltak a két dél-erdélyi magyar kisváros, Zalatna és Nagyenyed polgári lakosságának lemeszárlása román népfelkelők által, vagy az Ó-Szerbiában toborzott szerb gerillák tettei a szenttamási, tiszaföldvári és zentai magyar lakossággal szemben. Ezek váltották ki a magyar honvédsereg megtorló akcióit.
- ⁸ Erre irányuló törekvés volt, hogy 1849 júniusában Kossuth Lajos, a magyar szabadságharc első számú vezetője képes volt „megbékélési egyezményt” kötni a románság képviselőivel. Az emigráció évtizedeiben pedig több társával együtt eljut a Dunai Konföderáció koncepciójához, amellyel a dualista megoldással szemben kínált hosszabb távú előnyökkel kecsegtető alternatívát a térség népeinek.
- ⁹ Ugyanakkor a két vezető nemzet együttes arányát (43,5%) még 1910-ben is kevéssel felülmúlta a szlávok együttes aránya (46,6%) (Pándi, 1995:184).
- ¹⁰ Egy-egy parlament és kormány Bécsben és Budapesten, a stratégiai tárcák, a kül- és hadügy s az ezek fedezetétől szolgáló pénzügy közös miniszterek alá tartoztak, ám azok nem egy felettes birodalmi parlamentnek, csupán a 60-60 fős ún. delegációknak, végső soron az uralkodónak tartoztak felelősséggel. Ez a struktúra számos diszfunkciót és feudális maradványokat is hordozott.
- ¹¹ 1913-ban Magyarországon az egy főre jutó GDP 435 korona, Horvátországban 304 korona volt. A Lajta másik partján, az osztrák–német tartományokban 790 korona, a cseh tartományokban 630 korona, a tenger melléki tartományokban 450, Krajnában és Dalmáciában 300, Galíciában és Bukovinában 255 korona volt (Katus, 2012:473).
- ¹² Mindenekelőtt széles nyelvhasználati jogokat biztosított a kultúra, a közigazgatás és igazságszolgáltatás terén községi és megyei szinten. Biztosította a törvények hiteles fordítását és közzétételét a nemzetiségek nyelvén, amelyek bármelyike a törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelve is lehetett (amennyiben a képviselő-testület 20%-a igényelte). A bírósági peres eljárásokban, beleértve a fellebbezési fórumokat is, hasonló szabályok érvényesültek. Ezek a hatóságok a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel saját nyelvükön érintkezhetek. A községi és egyházi ügyintézés, az iskolai oktatás tetszés szerinti nyelven folyhatott, csupán a kormánnyal történő érintkezésben volt kötelező a magyar nyelv használata. A törvény továbbá azt is előírta, hogy az oktatásban, ahol azt a nemzetiségek aránya megkívánja, kisebbségi tanszékeket kell felállítani. Ugyanakkor nemzetiségi polgárok vagy társulások akár felsőfokú tanintézetet is alapíthattak, saját követelményrenddel és pénzalapokkal (Katus, 2012:347–350).
- ¹³ A brit történész, Taylor cinikus elfogultsággal mindezt úgy értékelte: „Nagyszerű törvény, kár, hogy egyetlen pontja sem valósult meg” (Taylor, 1998:160). A törvény elinflálódásában a radikális kisebbségi vezetők felelőssége is megállapítható, akik túlzó követelésekkel álltak elő, s meg sem szavazták. A törvény szerb és román kritikusai a nemzetiségek államalkotó voltának kinyilvánítását és azt követelték, hogy a municípiumok hivatalos nyelve a (helyi) többség nyelve legyen. A románok továbbá, a hivatott autonóm jogokkal megegyezően, Erdélyben román „vajdat” követeltek, a kormányban román minisztert és a mi-

Makkai Béla: Trianon – „hol nemzet süllyed el...”

- nisztériumokba román ügyosztályt, a parlamentben román felszólalást, külön egyetemet, valamint külön román katonaságot (Katus, 2012:592–594).
- ¹⁴ Noha ezekben az évtizedekben még számos idevágó liberális törvény született, pl. 1868-ban a horvát kiegyezésről, a görögkeleti vallásról (1868. június 27-i IX. tc., mely a szerb, román és ruszin nemzetiséget széles vallási autonóm jogokkal ruházta fel), vagy a későbbi egyházjogi küzdelmek eredményeként alkotott törvények az egyház és állam szétválasztásáról és a zsidóság teljes emancipációjáról (1895. évi XLII. tc., amely „bevett” felekezetnek nyilvánította az izraelita vallási közösséget).
- ¹⁵ Magas születésszám, a nyelvhatáron és a városokban végbemenő természetes asszimiláció, a terméketlen nemzetiségi vidékeken fokozottan jelen lévő kivándorlás eredményeként 1910-ben (Horvátországot nem számítva) a magyarság 54,4%-os gyenge abszolút többségre jutott (Romsics, 2003:49).
- ¹⁶ A Monarchia fél évszázada alatt a GDP növekedése a szűkebb Magyarországon évi 2,7%-ot tett ki, ez megegyezik a német növekedési rátával. Azaz a korabeli Európában csak Svédország és Dánia fejlődött gyorsabban (Katus, 2012:472).
- ¹⁷ A magyar millennium 1896. évi ünnepségsorozatára a középkori magyar nagyhatalom újjáéledésének illúziója nyomta rá a bélyegét, ami lehetetlenné tette a befogadott nemzetiségek történelmi szerepének, „hozzájárulásának” reális értékelését. Utóbbiak ezért is fogadták az eseményt rideg közönnnyel, ugyanakkor önmagukat államalkotó tényezőnek tekintve, lojális állampolgári magatartásukat immár a magyar kormány engedményeihez kötötték.
- ¹⁸ Az 1892-es román felségfolyamodvány (Memorandum) jellemzően oka és következménye is a hatósági fellépéseknek, ugyanakkor az ez ügyben is elindított sajtópereket követő külföldi sajtókampány a valóságosnál sokkal riasztóbb képet festett a magyar belső viszonyokról.
- ¹⁹ Kétségtelen, hogy a magyarság demográfiai növekedése jelentősen meghaladta a nemzetiségeket. De ebben a kevert lakosságú vidékeken jelentős (főként spontán) asszimilációból származó nyereség (zsidó, szlovák, német) csak az egyik összetevő a magyarság magas szaporulati mutatója (főként a kedvezőbb halálalozási ráta) és csekélyebb kivándorlási vesztesége miatt (a magyar etnikum az ország középső, jobb eltartóképességű vidékein élt). Nem éppen az „erőszakos asszimilációt” bizonyítja ugyanakkor, hogy a magyar államnelyv ismerete alig haladta meg a 23%-ot a hazai nemzetiségek körében (KSH, 1920:164).
- ²⁰ Erről lásd részletesen Raffay, 2013.
- ²¹ A politikai elit egy része támogatta azokat a cseh törekvéseket, hogy a kettős Monarchiát a fejlett három cseh tartomány „egyenrangúsításával” hárompólusúvá formálják, félő volt azonban, hogy a lengyelek, olaszok stb. is előállnak hasonló követelésekkel, ezért a törvényt előterjesztő Hohenwart-kabinet kénytelen volt lemondani. Nem sokkal ez után a horvátok körében erősödött meg egy horvát–szerb(–szlovén) etnikus háttérre alapozó trialista politikai irányzat (Zöllner, 1998:319).
- ²² Karl Renner személyiautonómia-programja is hatással volt az 1905. évi „morva kiegyezés”-re és 1910. évi bukovinai változatára, ahol a parlamenti választások idején nemzeti kúriákban – külön listán, egyezményes kvóták szerint – versenyzették az együtt élő nemzetiségek képviselőjelöltjeit (Zöllner, 1998:331).
- ²³ Igaz, a Lajta túoldalán a társadalom nemzetiségi összetételét tükröző feltételekkel csupán két alkalommal tartottak választásokat.
- ²⁴ Az úgynevezett Anschlusst azonban majd csak a hitleri Németország valósítja meg 1938-ban.
- ²⁵ Horvátország a nagyhorvát egyesítés elmaradása miatt a jugoszláv együttműködésben keresett kiutat, a magyarok pedig azt nehezményezték, hogy közös pénzügyminisztérium által kormányozták a két tartományt, holott a tartomány bekebelezését I. Ferenc József a magyar királyok ottani középkori uralmának történelmi jogalapjára hivatkozva jelentette be.
- ²⁶ A birodalom nyugati felének szövetségi állammá szervezését az új császár és király, IV. Károly végül csak 1918. október 16-án deklarálta, ám a birodalom néhány napon belül nemzeti régiókra szakadt, és felbomlott.
- ²⁷ S ő volt az, aki a szarajevói merénylet után ellenezte a hadba lépést, mondván, az győzelem esetén is csak a szláv és román népesség növekedését hozná, ami még nagyobb veszélyt jelentene az állam területi épségére.
- ²⁸ A megmásíthatatlan elszakadási szándékra világít rá a vezető román kisebbségi politikusnak, Ioan Slavinčinak Herczeg Ferenc író békítő szavaira adott válasza: „Ne higgye, hogy minket okossággal vagy jóság-

- gal meg lehet nyerni. Mi nem is akarjuk, hogy a magyar kormány jól bánjon a román néppel, jobban szeretnők, ha minél kegyetlenebbül elnyomná. Mert mi nem a megegyezést keressük, nekünk a jövőnk érdekében viszályra van szükségünk.” Idézem Raffay, 2015:56.
- ²⁹ Az olaszokkal Londonban állapodtak meg 1915. április 26-án Dél-Tirol, az Isztriai félsziget és Dalmácia egy részének átengedéséről; a románokkal egy évvel később, 1916. augusztus 17-én Bukarestben Erdély és további, zömmel magyarok lakta terület elcsatolásáról csaknem a Tisza folyó vonaláig.
- ³⁰ Ám Olaszország javára már az etnikai határok mentén határkorrekciót javasolt, s Lengyelország visszaállításának szorgalmazásával – ugyancsak megkérdőjelezte a Monarchia politikai határait –, de létjogosultságát ekkor még nem (Pándi, 1995:280).
- ³¹ Friedrich Naumann Mitteleuropa-terve 1915-ben született, és Skandináviától a Kaukázus előteréig egy hatalmas német gazdasági befolyási övezetet körvonalazott. A térség népeinek a németektől való függő viszonya ugyancsak kiolvasható volt a tervezetből (Zöllner, 1998:369).
- ³² A balkáni front főparancsnokának nem is volt felhatalmazása a magyar etnikum szállásterületébe mélyen belemetsző demarkációs vonalak kijelölésére, s nem is tartotta magát az általa diktált egyezményhez. Károlyi viszont minden követelését teljesítette. Taktikátlanul az al-dunai német haderő győztes parancsnokának, a hazafelé tartó Mackensen tábornoknak a csapatait is internáltatta (pedig nagy hasznát vette volna az országra törő román sereg ismételt visszaverésében) (Nagy, 2019).
- ³³ Az 1918:X. és az 1919:VI. néptörvény Ruzska-Krajna, nyugati német peremvidék autonómiáját írta körül, s a két terület képviselője miniszterként a kormány tagjává vált. Az 1919:XXX. tc. az 1918. december 3-án megalakult ún. Keleti Tót [Szlovák] Köztársaság autonómiáját szabályozta volna (Zeidler, 2009:23).
- ³⁴ Ferdinand Vix alezredes az antant budapesti összekötője volt (Zeidler, 2003:69–71).
- ³⁵ Kun Béla 1921. március 24-i levele a párizsi békekonferenciához (Zeidler, 2003:71–72).
- ³⁶ A hadseregszervezés frontszolgálatos tisztek és katonák ezreinek önkéntes csatlakozásával és a fővárosi munkásság gyorskiképzésén átesett, toborzott ezredeivel valósult meg.
- ³⁷ Az ország keleti felén (de Észak-Dunántúlon is) a román hadsereg, északon a cseh és szlovák, délen a szerb haderő ragadta magához az irányítást. A maradék területet a Friedrich-kormány, pontosabban a Horthy Miklós altengernagy vezette Nemzeti Hadsereg uralta, illetve Nyugat-Magyarország a királypárti Lehár Antal ezredes fennhatósága alatt állt.
- ³⁸ A „pacifikálás” során súlyos atrocitások történtek (647 személy vesztette életét nem harci cselekmények közben), a rekvirálás és károkozás kilencmilliárd aranykoronát tett ki. A Magyar Nemzeti Múzeum múkincseinek elrablását csak Bandholtz tábornok erélyes fellépése tudta megghiúsítani (Lipcey, 2009:104).
- ³⁹ Az ezeréves határvonal érvényes az északnyugati cseh és a kelet-délkeleti román határszakaszra is.
- ⁴⁰ A román *Adevărul* már 1915-ben így írt: „...kétségtelen, hogy a háborút Vilmos császár és Tisza provokálta...” Idézem: *Romániai Magyar Újság*, 1915. február 21.
- ⁴¹ Léon Gambetta francia miniszterelnök is így fogalmazott: „a köztársaságpártiaknak szorosan egyesülniük kell abban a gondolatban, hogy a reváns lesz a jog és igazság tiltakozása az erőszak és a becstelenség ellen” (Vadász, 1998:119).
- ⁴² Ezt az állítást támasztja alá, hogy kevesebb mint hárommillió magyarországi románra hivatkozva (kétfélmillió kisebbséggel együtt) 103 000 négyzetkilométer területet hasították ki Romániának, míg 7,3 millió magyarnak mindösszesen 93 ezer négyzetkilométert hagytak meg.
- ⁴³ A példás demokrata hírében álló Tomáš Garrigue Masaryk, cseh államfő óvott attól, hogy regionális népszavazásokat tartsanak, mert biztosra vette, hogy ez esetben nemcsak a színmagyar Csallóközt veszítené el az újdonsült Csehszlovákia, de akár a szlovák ajkú népesség is a visszatérés mellett döntene. A szlovák vezetők közül Vavro Šrobár és Milan Hodža hasonló véleményen volt. Idézem Popély, 2010:190–191.
- ⁴⁴ Területi korrekció csupán 1921-ben a nyugati határszélen lebonyolított népszavazással történt, melynek eredményeként Sopron város és környéke ismét az ország részévé vált.
- ⁴⁵ Ez a szám az 1947-es párizsi békével és Csehszlovákia, Jugoszlávia és a Szovjetunió felbomlásával nyolcra módosult (Ausztria, Szlovákia, Lengyelország, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország, Szlovénia), és Fiume kikötőváros Horvátországhoz csatolásával Olaszország kiesett a „kedvezményezett” köréből (Kárpátalja 1920 és 1939 között Csehszlovákia, 1939 és 1944 között ismét Magyarország, majd 1991-ig a Szovjetunió része volt; ma Ukrajnához tartozik).

Makkai Béla: Trianon – „hol nemzet süllyed el...”

- ⁴⁶ Ezt az állítást igazolja az is, hogy a Párizs környéki békét még csak nem is ratifikáló Egyesült Államok elnöke, Wilson 1912-ben New Jersey kormányzójaként azt a botrányos kijelentést tette, hogy a magyarok bevándorlását meg kell akadályozni, mert értelmi szintjük még a kínai kulik képességeit is alulmúlják (*Romániai Magyar Újság*, 1912. február 22.). Idézi Makkai, 2016:134. A magyar közvéleményben az rögzült, hogy a trianoni határokat az engesztelhetetlen magyarellenesség eredményezte. A magyarelleszen indulatok tényét nem tagadva, a kíméletlen határmegvonás okait egy brit diplomata abban látta, hogy a szakértői munkálatok külön bizottságokban folytak, s mindegyik határszakaszra túlzó követeléseket fogalmaztak meg, „hogy legyen miből engedni”. A magyar fél azonban nem kapott lehetőséget arra, hogy részt vegyen az előkészítő munkában, és a magyar béke delegáció megérkezésekor átnyújtott alapos és szakszerű dokumentáció érdemi tárgyalására, a szakbizottsági javaslatok „összefésülésére” a hónapok óta húzóódó kimerítő munkálatok utolsó fázisában már nem maradt erő és kellő figyelem, így azokat a döntéshozók változtatás nélkül jóváhagyták (Cartledge, 2010:81–94).
- ⁴⁷ A Clerc-misszió 1919. október 23-i beszámolója szerint a románok oly mértékben megfosztották a megszállt területeket a szállítási eszközöktől, hogy az üzemanyag- és élelemellátás gyakorlatilag lehetetlenné vált. Kivonulásukig ez tételesen 39 395 igásló, 1302 mozdony és 34 160 vasúti kocsit elrablását jelentette (Lipcsey, 2009:91, 111).
- ⁴⁸ Jugoszlávia népességének 26%-a, Romániának 28%-a, Csehszlovákiának 36%-a tartozott valamely nemzeti kisebbséghez (Romsics, 1998:196–198).
- ⁴⁹ Pl. 1921 májusában Bánffy Miklós külügyminiszter a külpolitikai érdekek veszélyeztetése miatt az irredenta szervezetek fokozott ellenőrzését kérte a kormányzattól (Zeidler, 2009:107).
- ⁵⁰ Az 1921 és 1938 közötti utódállami együttműködésről lásd Ádám, 1989.
- ⁵¹ Az 1938. november 2-án kelt első bécsi döntés értelmében 11 927 négyzetkilométernyi terület tért vissza 1 060 000 lakossal, amelyből 84% vallotta magyarnak magát (Romsics, 2003:246; Zeidler, 2003:315–316).
- ⁵² Az 1939 márciusában lezajlott visszafoglalás révén, magyar segítséggel tudott megmenekülni (s zömmel nyugatra távozni) a németek és szovjetek harapófogójába került Lengyelországból mintegy százezer katona és civil. A 12 ezer négyzetkilométernyi terület népessége zömmel ruszin volt, de számukra Teleki Pál miniszterelnök területi autonómiát kívánt biztosítani. Törvényjavaslatot terjesztett elő, amit azonban a háborús viszonyok között nem léptettek életbe (Romsics, 2003:246–247).
- ⁵³ Az 1940. augusztus 30-án életbe lépő döntés 43 ezer négyzetkilométeres területet juttatott vissza Magyarországnak. Az 1941-es népszámlálás szerint a lakosság 52% -a magyar, 38%-a román és 10%-a német volt (Romsics, 2003:248; Zeidler, 2003:317–318).
- ⁵⁴ A 11 500 négyzetkilométernyi területen 1 030 000 ember élt. Ennek 39%-a vallotta magát magyar, 19%-a német és 16% szerb anyanyelvűnek. A bánsági, zömmel németek lakta terület viszont német ellenőrzés alá került (Romsics, 2003:251).
- ⁵⁵ Románia, valamint a szlovák és horvát bábállam is részt vett a Szovjetunió elleni háborúban; a szerb csetnikiek is hol a németek oldalán, hol pedig ellenük csatáztak (s a szlovének is kollaboráltak) (Janos, 2003:215, 220–225).
- ⁵⁶ A témáról bővebben lásd Janics, 1980.
- ⁵⁷ A szovjetek már a román fegyverszüneti egyezménybe bele kívánták foglalni, hogy Besszarabia elvesztése fejében Romániáé lesz „Erdély vagy annak nagyobbik része” (Romsics, 2003:276).
- ⁵⁸ Mi több, az egykori magyar koronázóváros, a szlovák fővárossá tett Pozsony fejlődésére tekintettel további három magyar falu átadására kényszerült (Romsics, 2003:297–303; Zeidler, 2003:323–326).
- ⁵⁹ Eszköztárukba a vagyonek kobzás, a nyelvi és kulturális jogok korlátozása, a kollektív jogfosztás (lásd Beneš-dekrétumok), kitelepítés, sőt a népirtás is beletartozott (mint Jugoszláviában 1944/45 telén). Jelenleg a még mindig túlnyomóan magyar Csallóköz és a Székelyföld sem jogosult autonómiára.
- ⁶⁰ A nemzeti hagyományok ápolása „burzoá nacionalista elhajlásnak” számított. A témához lásd Kovács, 2015. Ennek „eredményeként” az új nemzedékek már szinte semmit nem tudtak arról, hogy a határok másik oldalán többmilliónyi magyar él.
- ⁶¹ A témáról lásd Ujváry, 2014. A torzulásokat beszédesen jellemzi, hogy az első bécsi döntés után egy év alatt 29,3 ezrelékről 23,6 ezrelékre csökkent a magyarországi öngyilkosságok száma. Ilyen mértékű csökkenésre nem volt példa a korabeli Európában (Romsics, 2003:248).

⁶² A kisebbségi magyarság sosem folyamodott a szélsőséges IRA vagy a baszk ETA terrormódszereihez. Lojális, jogkövető magatartására jellemző, hogy 1990. március 19-én Marosvásárhelyen több tízezer kisebbségi magyar Bibliával és gyertyával a kezében, némán tüntetett az anyanyelvi oktatás szabadságáért. Felelőtlen politikusok szélsőséges román csoportokat szabadítottak rájuk, és az esemény magyarelles pogromba torkollott („fekete március”).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ádám Magda (1989): *A kisantant és Európa 1920–1929*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Arday Lajos (2002): *Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Bíró Sándor (1989): *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok (1867–1940)*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern.
- Cartledge, Bryan (2010): *Trianon egy angol szemével*. Officina, Budapest.
- Csóti Csaba (2002): A menekült köztisztviselők társadalmi integrációjának keretei 1918–1924 között. *Limes*, 15. évf., 2. sz., 25–39.
- Fejtő Ferenc (1997): *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása*. Atlantisz–Minerva, Budapest.
- Gábor Ferenc (2016): Fekete-Körös völgyi magyar mártírság. In: Botlik József (szerk.): *Kárpát-medencei magyar vértanúság*. Magyarok IX. Világkongresszusa, Budapest.
- Gulyás László (2012): *Küzdelem a Kárpát-medencéért. Regionalizáció és etnoregionalizmus, avagy a nemzeti és nemzeti kérdések területi aspektusai Magyarországon 1690–1914*. Kárpátia Stúdió, Budapest.
- Gyetzai Mária (2015): A menekültkérdés színe és fonákja: a szerbek betelepülése Magyarországra a kezdetektől az 1848–49-es felkelésig. *Kisebbségkutatás*, 24. évf., 3. sz., 43–68.
- Janics Kálmán (1980): *A hontalanság évei*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern.
- Janos, Andrew C. (2003): *Haladás, hanyatlás, hegemonia Kelet-Közép-Európában*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Jászi Oszkár (1986): *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Jeszenszky Géza (1986): *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894–1918)*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Katus László (2012): *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914*. Kronosz Kiadó, Pécs.
- Keynes, John Maynard (2000): *A békeszerződés gazdasági következményei*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Kocsis Károly – Tátrai Patrik (2015): *A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata*. MTA Csillagászati és Földrajztudományi Kutatóközpont, Budapest, www.mtafki.hu/konyvtar/karpat-pannon2015/pdf/Changing_Ethnic_Pattern_Carpatho_Pannonian_Area_2015.pdf.
- Kollega Tarsoly István (2011): *II. József német telepesei 1784–1787*. PhD-értekezés, PPKE, Budapest, https://bt.kpke.hu/uploads/articles/56720/file/disszertaciok/kollega_tarsoly_2012_d_k.pdf.
- Kovács Dávid (2015): A kádári politika és a nemzeti identitás. A viszonyrendszer értelmezései. In: Bertényi Iván et al. (szerk.): *Varietas Europica Centralis. Tanulmányok a 70 éves Kiss Gy. Csaba tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 219–236.
- Kovács Zoltán (1990): A határ menti területek központhálózatának átalakulása az első világháború utántól napjainkig. *Földrajzi Közlemények*, 114. évf., 1–2. sz., 3–16.
- KSH (1920): *Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. Az 1910. évi népszámlálás*. 64. kötet, M. kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Lipcey Ildikó (2009): *103 nap. Budapest román megszállása*. Magyarok Világszövetsége, Budapest.
- Makkai Béla (2012): The Austro-Hungarian Monarchy – 'The Prison of Folks'? *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies*, Vol. 2, No. 1–2, 5–16.
- Makkai Béla (2016): *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt. Bukaresti és északi magyar lapok az identitásörzés és a kisebbségi érdekvédelem szolgálatában (1860–1918)*. Médiatudományi Intézet, Budapest.
- Nagy Gergely (2019): *A belgrádi konvenció*. www.elsovilaghaboru.com/tortenete/cikk/a_belgradi_konvencio.
- Pálffy Géza (2015): Mohács radikálisabb változásokat hozott, mint Trianon. *Transindex*, <http://vilag.transindex.ro/?cikk=25515>.

Makkai Béla: *Trianon – „hol nemzet süllyed el...”*

- Pándi Lajos (szerk.) (1995): *Köztes-Európa, 1763–1993*. Osiris–Századvég, Budapest.
- Popély Gyula (2010): *Felvidék 1914–1920*. Magyar Napló Kiadó, Budapest.
- Raffay Ernő (2013): *Politizáló szabadkőművesség. Jászi Oszkár és a Martinovics páholy államellenes tevékenysége 1906–1912*. Kárpátia Stúdió Kft., Budapest.
- Raffay Ernő (2015): Goga Octavian a magyar kultúra nemzeti karakterének sorvadásáról és ennek okairól.
In: Makkai Béla (szerk.): *A Felvidék krónikása. Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére*. KRE – L'Har-
mattan Kiadó, Budapest.
- Romsics Ignác (1998): *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*.
Napvilág Kiadó, Budapest.
- Romsics Ignác (2003): *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Sokcevitcs Dénes (2004): *Magyar múlt horvát szemmel*. Magyar a Magyarért Alapítvány, Budapest.
- Szarka László (1998): *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Euró-
pában*. Ister, Budapest.
- Taylor, Alan J. P. (1998): *A Habsburg Monarchia 1809–1918*. Scolar Kiadó, Budapest.
- Ujváry Gábor (szerk.) (2014): *Történelmi traumáink*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.
- Vadász Sándor (szerk.) (1998): *19. századi egyetemes történelem 1789–1914*. Korona Kiadó, Budapest.
- Vizi László Tamás (2016): *A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartozásig. Trianon, revízió, határkérdés, nemzete-
gyesítés 1920–2010*. Cepoliti Kiadó, Budapest.
- Zeidler Miklós (szerk.) (2003): *Trianon*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Zeidler Miklós (2009): *A revíziós gondolat*. Kalligram, Pozsony.
- Zöllner, Erich (1998): *Ausztria története*. Osiris Kiadó, Budapest.